

τος ἐκ τοῦ πύργου. Ὁ δ' ἄλλος κεῖται ὑπὲρ τὸν ἅγιον Χαράλαμπον κατὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννην τοῦ Φάρου. Οὗτος σφύζεται εἰς μικρὸν ὕψος καὶ εἶναι ὁμοιος πρὸς τὸν Ἄσπρον Πύργον κατὰ τε τὴν βάσιν καὶ τὰς διαστάσεις.

Κάτω δὲ εἰς τὸν ὄρμον Πιατγιαλὸν (Πλατὺν Αἰγιαλὸν) ἐν τῇ ἀλλῇ οἰκίσκου τοῦ ἀγγειοπλάστου Κ. Ποδότα εἶδον πολλὰ μάρμαρα καλῶς ἐξεργασμένα, ἐκτισμένα δὲ εἰς τὸν τοῖχον τὸν χαμηλόν, τὸν χρησιμεύοντα ὡς περιφραγμὰ τῆς ἀλλῆς τοῦ οἰκίσκου. Ταῦτα προέρχονται ἐκ τοῦ κατεδαφισθέντος παλαιοῦ οἴκου Ῥωμάνου ἐν τῇ κώμῃ Κάστρω τῆς νήσου, ἀνήκοντα βεβαίως παλαιότερον εἰς τὰς μαρμαρίνας οἰκοδομὰς τῆς ἐκεῖ παλαιᾶς πόλεως τῆς νήσου. Ἐπὶ ἐνὸς τῶν τεμαχίων τούτων τοῦ μαρμάρου τῶν ὁμοιομόρφων πάντων, ὅπερ εἶναι ἐκτισμένον ἐν ἀναστροφῇ, ὑπάρχει Ῥωμαϊκοῖς γράμμασιν ἢ ἐπιγραφῇ:

ΞΑΝΤΙΚΗ ΑΙΣΧΕΤΥΛΛΟΥ

Τὸ μάρμαρον εἶναι ὕψους 1,28, πλάτους 0,28 καὶ ὕψους πάχους 0,10. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἀναφέρω καὶ εὐρήματά τινα, ἃ εἶδον εἰς χεῖρας Σιφνίου τινὸς Λουκᾶ Σαμψοῦ, σκάπτοντος ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ καὶ ἀνευρόντος δύο τάφους, ἐν οἷς ἀνεῦρε μαρμάρινα εἰδώλια τρία τοῦ γνωστοῦ νησιωτικοῦ τύπου καὶ ἀγγελία καὶ ἀγγείων πηλίνων θραύσματα μετ' ἐγκαράκτων κοσμημάτων σπειροειδῶν καὶ ῥομβοειδῶν, ὡς καὶ ἐν ἐκ σκληροῦ φαιοῦ λίθου, ὡς καὶ θραύσματα ἐτέρου, καὶ κεφαλὴν χοίρου ἴσως πηλίνην, ἅτινα ὅμως ἀπέφευγε νὰ καταθέσῃ εἰς τὴν ἐκεῖ συλλογὴν, ὡς συνεβούλευσα αὐτόν. Ταῦτα εὐρέθησαν ἄνωθεν τῆς Χώνης παρὰ τὴν θέσιν πύργου τοῦ Καστανᾶ. Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ ἀλλαχού τῆς νήσου ἀνευρίσκονται τοιοῦτοι τάφοι μετὰ κτερισμάτων καὶ πρέπει νὰ δοθῇ ἡ δέουσα προσοχή, ἵνα μὴ κρυφίως ἀνασκάπτονται.

ΙΑΚ. Χ. ΔΡΑΓΑΤΣΗΣ

9. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΙΣ ΝΙΡΟΥ ΧΑΝΙ ΚΡΗΤΗΣ

Α') *Εἰς θέσιν Πύργου.*

Πρὸ μηνῶν εἶχεν εὐρεθῆ ταινία χρυσῆ μεταξὺ τῶν χωμάτων εἰς τὸν μυχὸν τοῦ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀνασκαφέντος ὑπ' ἐμοῦ καὶ δημοσιευθέντος εἰς τὸ Ἀρχαιολ. Δελτίον πρωτομινωϊκοῦ τάφου (εἰς τόμ. 4, 1918 σελ. 136 ἑξ.) ἦτο τμῆμα χρυσοῦ διαδήματος (μηκ. 0,08 καὶ πλάτους 0,015), ὅπως καὶ τὰ εὐρεθέντα εἰς ἄλλους πρωτομινωϊκοὺς τάφους

Μόχλου καὶ Μεσαρᾶς καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον τάφον Πύργου. Ἐθεώρησα ὅθεν καλὸν νὰ ἐρευνήσω ἐνδοτέρω ὑπὸ τοὺς νεωστὶ ὑπὸ τῶν λατόμων ἀποκοπέντας βράχους, μήπως ὁ τάφος προεχώρει ἐνδοτέρω, καὶ διὰ τριῶν ἐργατῶν ἐπὶ δύο ἡμέρας ἤρευνῆσα καλῶς. Ἡ σκαφή ἀπέδειξεν ὅτι ὁ τάφος δὲν ἐξετείνετο ἐνδοτέρω, περαιτέρω ὅμως πρὸς ἀνατολὰς περὶ τὰ 50 μέτρα ἀνεῦρον δύο ἀπλᾶς ταφὰς ἐντὸς χασμάτων μεταξὺ τῶν βράχων· οἱ δύο σκελετοὶ ἦσαν σκεπασμένοι διὰ λίθων ἔχοντες τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος· ἐκ τῆς στενότητος τοῦ χώρου εἰκάζομεν ὅτι εἶχον ταφῆ εἰς θέσιν συνεσταλμένην· τὰ συνευρεθέντα ὀλίγα πρωτομινωϊκὰ ὄστρακα μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ οἱ πενιχροὶ αὐτοὶ τάφοι ἀνήκουσιν εἰς τὴν αὐτὴν πρωτομιν. Ἐποχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ὁ μέγας τάφος Πύργου. Ἀρκετὰ τεμάχια τοιοῦτων ὄστράκων παρατηρήσαμεν καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ βραχώδους λόφου Πύργου, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο καὶ ὁ συνοικισμὸς τοῦ μεγάλου τάφου Πύργου. Εἰς τὸν αὐτὸν λόφον κατεμέτρησα περὶ τοὺς 30 λαξευτοὺς ἐπὶ τοῦ βραχώδους ἐδάφους λάκκους, οἵτινες ἔχουσι βάθος μὲν 25-40 ἑκατ. τοῦ μέτρου καὶ πλάτος ἄνω κατὰ τὸ χεῖλος 20 30 ἑκατ., στενοῦνται ὅμως πρὸς τὸν πυθμῆνα οἱ πλείστοι. Οἱ λάκκοι οὗτοι λέγονται σήμερον (οἱ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ἀροὶ) ἀρόλιθοι ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων, ὅταν εἶναι φυσικαὶ κοιλότητες, εἰς τὰς ὁποίας συλλέγονται ὄμβρια ὕδατα. Θεωρῶ πιθανώτατον ὅτι οἱ ἐπιμελέστατα καὶ κανονικώτατα λελαξευμένοι αὐτοὶ λάκκοι τοῦ Πύργου ἀνήκουσιν εἰς τὸν αὐτὸν πρωτομινωϊκὸν συνοικισμὸν, ποῖον ὅμως προορισμὸν εἶχον δὲν δύναμαι νὰ εἶπω.

B') Ἐκβολάδες συνοικισμοῦ Νίρου.

Ἀμέσως κατωτέρω τοῦ μεγάρου Νίρου καὶ τῆς νέας ἀμαξιτοῦ, ὅπου ἄφθονα φαίνονται τὰ Μινωϊκὰ ὄστρακα, ἔκρινα καλὸν ν' ἀνοίξω τάφους δοκιμαστικὰς, ἵνα ἐξακριβώσω, ἂν ὑπάρχουσι κτίσματα μεταξὺ τοῦ μεγάρου καὶ τῆς θαλάσσης. Ἐκ τῆς σκαφῆς ταύτης ἐφάνη ὅτι τὸ μέρος αὐτὸ ἦσαν ἐκβολάδες τοῦ συνοικισμοῦ, μόνον δὲ εἰς βάθος τριῶν περίπου μέτρων παρατήρησα ὀλίγα λείψανα τοίχων, ἐνῶ ἡ ὅλη παχεῖα ἐπίχωσις ἦτο μεστὴ ὄστράκων μεσομινωϊκῆς ἐποχῆς, ἐν ᾧ τὸ μέγαρον, ὡς εἴπομεν ἐν τῇ δημοσιεύσει (Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1922 σελ. 1 ἐξ), εἶναι νεώτερον, ἤτοι ὕστερομινωϊκῆς Α'.

Πολλὰ τῶν ὄστράκων τῶν ἐκβολάδων αὐτῶν σφύζουσι καὶ τὴν πολυ-

χρωμικὴν διακόσμησιν, ἐκ δὲ τῶν σχημάτων ἐπικρατέστερα ἦσαν τὰ μετὰ ποδίσκου μεσομιν. κύπελλα καὶ αἱ δίωτοι μετὰ γεφυρωτῆς προχοῆς πρόχοι. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως ταύτης, ἣτις πιθανῶς θὰ ἐσχηματίσθη κατὰ τὴν ἀπόρριψιν τῆς ἐκχωματώσεως πρὸς ἰσοπέδωσιν καὶ καθαρισμὸν τοῦ χώρου, ἐν ᾧ ᾠκοδομήθη τὸ μέγαρον, εὐρέθησαν καὶ δύο πήλινοι χονδροὶ λύχνοι μονόμυξοι σχεδὸν ἀκέραιοι καὶ ἄξιοι λόγου, σφζοντες καὶ ἴχνη ἰσχυρᾶς καύσεως, ὧν ἕτερος εἶναι τύπου σπανιωτέρου μετὰ κοίλου ποδίσκου. Προφανῶς καὶ οἱ λύχνοι αὐτοὶ εἶναι χρόνων μεσομινωϊκῶν. Ἐπίσης εὐρέθη καὶ μικρὸν πήλινον ζῳδῖον εἰκονίζον κατὰ τρόπον φυσικώτατον κριὸν καθήμενον ἀπεσπασμένον ἀπὸ ἀγγείου, πρὸς διακόσμησιν τοῦ ὁποίου ἐρησίμευεν· σφζει ἐπὶ τοῦ μέλανος χρίσματος ἄφθονον λευκὴν διακόσμησιν.

Γ') Τάφοι Νίρου.

Πεντακόσια καὶ πλέον μέτρα δυτικώτερον τοῦ μεγάρου εἰς τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ Βαθειανοῦ ποταμοῦ εἶχον παρατηρηθῆ τεμάχια πηλίνων λαρνάκων, τὰ ὅποια ὁ χείμαρρος εἶχεν ἀποκαλύψει κατὰ τὰς πλημμύρας του. Προφανῶς ἐδῶ ἤτο ποτε νεκροταφεῖον τοῦ συνοικισμοῦ Νίρου. Ἐσκαψα ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἀναζητῶν τοὺς τάφους. Ἐξηκρίβωσα εὐρῶν πολλὰ ἄλλα τεμάχια πηλίνων λαρνάκων ὅτι πράγματι ὑπῆρχόν ποτε τάφοι, ἀλλὰ κατὰ τὴν μεγάλην πλημμύραν τοῦ 1897, ἦν οἱ περιόικοι ἐνθυμοῦνται, ὁ ὄρητικώτατος αὐτὸς χείμαρρος παρέσυρε καὶ ἠφάνισε τὴν πλευρὰν τοῦ ἀγροῦ εἰς βάθος καὶ μῆκος ἀρκετῶν μέτρων, ὅπως φαίνεται καὶ σήμερον, τότε δὲ πιθανώτατα οἱ τάφοι ἠφανίσθησαν καὶ αἱ λάρνακες κατεκερματίσθησαν.

Μόνον χαμηλὰ εἰς τὴν στάθμην τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ καὶ παρὰ τὴν δυτικὴν ὄχθην εὗρον τὴν πρώτην ἡμέραν μικρόν, ἀλλὰ σημαντικώτατον τάφον, οὗ ἐσφζετο μόνον ὁ πυθμὴν, ἐν ᾧ τὰ λείψανα τοῦ σκελετοῦ καὶ τὰ κτερίσματα. Ἐκ τοῦ σκελετοῦ ἐσφζετο μόνον τεμάχιον ἐκ τοῦ κρανίου καὶ τὰ ὀστᾶ τῶν κάτω ἄκρων σεσαθρωμένα, θὰ ἤτο δὲ νεανίσκου ἢ κόρης μικρᾶς ἡλικίας, ὧς ἐμαρτύρει ἡ λεπτότης τῶν ὀστῶν. Τὸ μῆκος τοῦ τάφου ἤτο περίπου 1,20. Ἐν τῷ τάφῳ τούτῳ εὐρέθησαν δύο μικροὶ στεγανόστομοι ἀμφορεῖς (Bugelkannen) χαμηλοὶ τύπου ὑστερομινωϊκῆς Β' ἐποχῆς· φέρουσιν ἐπὶ τοῦ εὐχρολεύκου ἐδάφους διακόσμησιν καστανόχρουν ἢ ἐρυθρὰν ἐκ ζωνῶν καὶ ἄλλων ἀπλῶν θεμάτων γραμμικῶν

καμπύλων. Σημαντικώτατα ἦσαν τὰ λοιπὰ μικρὰ κτερίσματα τοῦ μικροῦ τάφου, ἦτοι:

1) Μικρὸν ἐξάρτημα ἐκ λαμπροῦ ἐρυθροῦ σαρδίου λίθου εἰς σχῆμα βοοκεφαλῆς, τῆς ὁποίας ὄλαι αἱ λεπτομέρειαι εἶναι τεχνικώτατα κατὰ φύσιν ἐξεργασμένα· εἶναι μικρὸν κομποτέχνημα ἀρίστης ἐργασίας.

2) Δύο μικρὰ εἰδώλια ἐλεφάντινα ἀνδρικὰ βεβλαμμένα ἀτυχῶς καὶ ἑλλιπῆ· τοῦ ἑνὸς σφύζεται ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ κάτω ἦμισυ πλὴν τῶν ἄκρων ποδῶν· τοῦ ἄλλου εὐρέθῃ τὸ ἄνω ἦμισυ τοῦ σώματος ἄνευ τῶν χειρῶν μέχρι τῆς ὀσφύος καὶ τὸ κάτω ἦμισυ ἀπὸ τῆς ὀσφύος μέχρι τῶν γονάτων. Τὸ ὕψος τῶν εἰδωλίων θὰ ἦτο περὶ τὰ πέντε ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου. Καὶ εἰς ταῦτα εἶναι δεδηλωμένοι αἱ λεπτομέρειαι μετὰ θαυμασίας λεπτότητος καὶ φυσικότητος. Ἴσως τὰ μικρὰ αὐτὰ εἰδώλια θὰ ἀπετέλουν τὴν κεφαλὴν περονῶν ἐξ ἐλέφαντος, ὧν συνευρέθησαν ἀρκετὰ τεμάχια λίαν εὐθραυστα.

3) Μεγάλῃ φακοειδῆς ἐκ σαρδώνυχος ἐγγεγλυμμένη λίθος φέρει δύο αἰγάγρους ὄρθιους καὶ ἀντινώτους στρέφοντας τὴν κεφαλὴν καὶ κερατιζομένους καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἔριφον ὄρθιον ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν. Εἶναι ἐξόχου ὠραιότητος καὶ καλλίστης τέχνης λίθος.

4) Φακοειδῆς ἐγγεγλυμμένη λίθος ἐκ κρυστάλλου φυσικοῦ φέρει παράστασιν αἰγάγρου.

5) Δύο μικροὶ φακοειδεῖς λίθοι ἐξ ἰάσπιδος πρᾶσινοκυάνου· ἡ ἑτέρα φέρει ζῶον τετράπουν.

6) Δύο σφαιρικὰ ψῆφοι ἠλέκτρον σεσαθρωμένου, μιὰ μεγάλη ἀμυγδαλόσχημος ψῆφος ἐκ σαρδίου καὶ μικρὸς ἀργυροῦς δακτύλιος λίαν ὀξειδωμένος.

7) Μονόστομον χαλκοῦν μαχαίριον, σῶζον εἰς τὴν πτέρναν τεμάχιον τῆς ὀστέϊνης ἐπενδύσεως κρατουμένης διὰ δύο ἤλων.

Εἶναι παράδοξον ὅτι εἰς τόσον μικρὸν τάφον εὐρέθησαν τόσον ὄραϊα μικρὰ κομποτεχνήματα. Τοῦτο καθιστᾷ τὴν ἀπώλειαν τῶν ἄλλων τάφων, οἱ ὅποιοι πιθανῶς θὰ εἶχον ἀνάλογα κτερίσματα, εἰς ἄκρον λυπηράν.

Δ') Συνοικισμὸς Ἀγίου Θεοδώρου.

Ἐν χιλιόμετρον δυτικώτερον τοῦ Νίρου εἰς θέσιν καλουμένην Ἄγ. Θεόδωρον ἐκ τοῦ ἠρειπωμένου ἐκεῖ παλαιοῦ ἐκκλησιδίου σχηματίζεται

στενὴ χερσόνησος, καταλήγουσα σήμερον εἰς νησιδα· ἡ χερσόνησος σχηματίζει τὸν δμώνυμον ὄρμον, ὅπου ἐν καιρῷ τρικυμίας προσορμίζονται μικρὰ πλοιάρια. Εἰς τὴν παραλίαν τοῦ ὄρμου, καλυπτομένην σήμερον ὑπὸ ἄμμου, φαίνονται ἐρείπια συνεικισμοῦ καὶ ἐντὸς τῆς θαλάσσης καὶ ὑπὸ τὴν ἄμμον. Ἐν καιρῷ γαλήνης ἢ ἀμπώτιδος βλέπει τις τοίχους ἐντὸς τῆς θαλάσσης καὶ εἰς ἓνα ἐξ αὐτῶν ἐκ ξεστῶν λίθων δύο λιθίνας βάσεις κιόνων.

Πρὸ τινων ἐτῶν εἶχον καθαρίσει ἐν τῶν οἰκημάτων τῆς παραλίας καλυφθὲν ἐκ νέου ὑπὸ τῆς ἄμμου καὶ εἶχον ἐξακριβώσει ἐκ τῶν εὐρεθέντων ἐν αὐτῷ ἀγγείων ὅτι ἦτο ἐποχῆς συγχρόνου πρὸς τὸ μέγαρον Νίρου. Ἡθέλησα ὅθεν ἐφέτος διὰ τοῦ ὑπολοίπου τῆς εἰς χεῖράς μου πιστώσεως νὰ καθαρίσω τινὰ τῶν οἰκημάτων τούτων. Ἀτυχῶς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἐργασίας νοσήσας σοβαρῶς διέκοψα τὴν ἐργασίαν ἐπιφυλαχθεὶς νὰ συνεχίσω αὐτὴν εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ